

LAUSESTUS

Mida küsitakse keelenõuandjailt sihitise kohta?

Tiina Leemets

Sihitise käände valik nõuab eesti keele grammatikas mõnigi kord peamurdmist. Johannes Aavik on omal ajal koguni öelnud: „Objekt ja selle õigekeelsus on kõige keerulisem ala eesti grammatikas.“¹ Arusaadavalt vajavad rohkem juhatust need, kes on eesti keele ära õppinud võõrkeelena, emakeeles abistab käändevalikul sageli vaist. Põhireeglid on enamikul selged, kuid aeg-ajalt võib igatüks meist täiesti mõistetavalt kõhkleva jääda. Juhiseid saab järele vaadata eesti keele käsiraamatust ja Mati Erelti „Lause õigekeelsusest“², mida on kasutatud ka siinsete vastuste koostamisel. Umbes 60 verbi tüüpilised ametisuhtluses vajalikud sihitislauselised leiab Maire Raadiku käsiraamatust „Väikesed tarbetekstid“.³

Kirjutises on vastamiseks valitud ilmekamaid küsimusi eesti keele instituudi keelenõuandmebaasist.

¹ J. Aavik, Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti kirjastus, 1936, lk 120.

² M. Erelt, T. Erelt, K. Ross, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. <http://www.eki.ee/books/ekk09/>; M. Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts, 2011.

³ M. Raadik, Väikesed tarbetekstid. Käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014, lk 95–101.

Kas täis- või osasihitis?

Kõige tavalisem ja sagedasem on osastavas käändes osasihitis. Omastavas või nimetavas käändes täissihitise kasutamiseks peavad olema täidetud kõik järgmised tingimused:

- 1) lause on jaatav;
 - 2) öeldisega väljendatud tegevus on tulemuslik;
 - 3) sihitis on tervik (ese, kindel kogus või hulk);
 - 4) öeldisverb võimaldab täissihitist kasutada (on verbe, mis nõuavad ainult osasihitist).
- Kas *pind* või *pinda tuleb värvida kaks korda*?
Värvimisjuhendis tahetakse ilmselt öelda, et pind tuleb üleni värvida. Seda mõtet väljendab lause *pind tuleb värvida kaks korda*.
 - Kas *nüüd on parim aeg tellida Postimees* või *Postimeest*?
Kui keegi tellib ajalehte, siis tal käib ajaleht, ta on pidev tellija. Küsitud reklaamlauses peetakse tõenäoliselt silmas konkreetse tellimuse tegemist, et ajaleht edaspidi käima hakkaks, tulemuslikku lõpetatud tegevust. Soovitame esimest võimalust: *nüüd on parim aeg tellida Postimees*.
 - Kas *teostas kapitalremonti* või *kapitaalremondi*?
Märkus: remonti tehakse, *teostama* (= teoks tegema) kasutamine *tegema* asemel on üks kantseliidi tunnuseid. Sihitise valik oleneb aga sellest, kas mõeldakse käimas olnud tööd (tegi mingil ajal parasjagu kapitalremonti) või töö tulemust (tegi kapitalremondi, nüüd on see tehtud).
 - Kas *õhuke riik võib sünnitada paksu nahaga kodanikke* või *paksu nahaga kodanikud*?
Oleneb sellest, kas ütleva peab silmas osa või tervikut. Kui kõik riigi kodanikud võivad kasvatada paksu naha, on õige täissihitis, kui seda teeb osa kodanikke, siis osasihitis.

- *Kas ei sea ta nõnda ohtu tervet oma peret? Kas niisugune küsimus on õige või peab olema terve oma pere?*

Küsimus on esitatud eituse vormis, eitav lause nõuab aga osasihitist. Jaatavas kõneliigis küsides oleks õige täissihitis: *kas ta seab nõnda ohtu terve oma pere?* Osasihitis on õige ka nt lauses *kui onu ei oleks seda kirja kirjutanud, ei teaks me midagi*, ehkki sisu on jaatav ja tegevus olnud tulemuslik (onu kirjutas selle kirja).

- *Kas volitan Jüri Kaske või Jüri Kase end koosolekul esindama?*

Reegel ütleb: kui tegevuse tulemus on ajutine, võib tegevust pidada tulemuslikuks või mitte ning kasutada nii täissihitist kui ka osasihitist (*laena mulle pliats ~ pliatsit, keerame lehe ~ lehte*). Ka volitus kehtib harilikult ajutiselt ning mõlemad sihitised on võimalikud.

- *Kas kõik tõstsid käe või kõik tõstsid kätt?*

Esimene võiks tähendada ühekordset tegevust, teine korduvat (näiteks tõstsid kõik koosoleku või tunni ajal mitu korda kätt). Teisalt on ka käetõstmise tulemus ajutine, nii et käändekõhklus on mõistetav ja mõlemad sihitised võimalikud.

- *Kas suvehooajaks loetakse ajavahemik või ajavahemikku 1. maist 30. septembrini?*

Verb *lugema* tähenduses 'pidama, arvama, arvestama' annab samuti ajutise tulemuse ja ilmselt ei saa kumbagi varianti valeks pidada. Keelekasutuses kohtab mõlemat ning mõlemat on ka Eesti seadustes, nt „*sellist ettepanekut loetakse ettepanekuks esitada pakkumus*“ (võlaõigusseadus); „*üldsuseks loetakse määramata isikute ringi väljaspool perekonda ja lähimat tutvusringkonda*“ (autoriõiguse seadus); „*kaubamärgi kasutamine Internetis loetakse kaubamärgi kasutamiseks Eestis ainult siis, kui sellel on Eestis äriiline tagajärg*“ (kaubamärgiseadus).

- Kas *tahan saada ülevaadet* või *tahan saada ülevaate*?
 Soovi, tahtmist, kavatsust väljendavate verbide puhul on võimalik nii osa- kui ka täissihitis, võimalik tõlgenduserinevus ei ole oluline. Kaks võimalust on ka lausetes *kui soovite teatist* ~ *teatise kustutada*, *kavatsesin sõbrale kingitust* ~ *kingituse teha* jms.
- Miks öeldakse uudistes *prokuratuur algatas kriminaalmenetluse*, aga *alustas kriminaalmenetlust*?
 Mõte on tõesti enam-vähem sama – tegevusega on algust tehtud, sellele alus pandud –, ent *alustama* on nn partitiivverb, mille juurde käib osasihitis. Selliseid verbe on veel *armastama*, *kartma*, *nägema*, *märkama*, *kohtama*, *puudutama*, *helistama*, *harrastama*, *lugema*, *pildistama*, *aitama* jt. Isegi lõpetatud tegevuse kohta ei saa öelda **alustasin töö*, **olen raamatu lugenud* või **aitasin sõbra*. Täissihitis on võimalik siis, kui sellise tegusõna juurde kuulub abimäärsõna (*olen lavastuse ära näinud*, *raamatu läbi lugenud*) või lõpetatust näitav määrus (*aitasin sõbra püsti*).
 Seevastu *algatama* ei kuulu partitiivverbide hulka ning viitab enamasti just lõpetatud tegevusele: *algatas menetluse*, *netihäätuse*, *kooli rajamise mõtte*, *seaduse muutmise*.
- Kas *nad omavad Eesti kodakondsust* või *Eesti kodakondsuse*?
 Verb *omama* sobib juriidilise omandisuhte kirjeldamiseks, kodakondsus ei ole omand. Indoeuroopaliku malli asemel tuleks eesti keeles öelda *neil on Eesti kodakondsus*.
- Kas *teatmik sisaldab linnaplaane ja registrit* või *linnaplaanid ja registri*?
 Küsitud *sisaldama* on nn seisundiverb, mille puhul on loomulik kasutada osasihitist: *sisaldab linnaplaane, registrit*. Siiski on *sisaldama* üks väheseid seisundiverbe, mille puhul saab toonitada täielikkust täissihitisega, eriti kui see muidu ei selgu: *aruanne sisaldab andmeid 2010. a kulutuste kohta* (määramata hulga), vrd *aruanne sisaldab kõiki andmeid*

2010. a kulutuste kohta ~ kõik andmed 2010. a kulutuste kohta ~ andmed 2010. a kulutuste kohta. Kui teatmikus on kõigi nende linnade plaanid, mida seal tutvustatakse, pole täissihitis võimatu. Ja ehk oleks parim hoopis kolmas, sihitiseta sõnastus: *teatmikus on linnaplaanid ja register.*

- *Kas kampaania hõlmab kõiki kauplusi või kõik kauplused?*
Hõlmama käitub samamoodi nagu *sisaldama*, täielikkust saab toonitada täissihitisega ja mõlemad variandid sobivad. Muidugi on võimalik leida ka teistsugune sõnastus, nt *kampaania käib kõigis kauplustes, kampaanias osalevad kõik kauplused* vms.
- *Pakume klaasikese veini ja meelelahutust – kas käändeid ei peaks kuidagi ühtlustama?*
Ei pea ega saagi. Üks sihitis (*klaasike*) on tervik, teine (*meelelahutus*) mitte.
- *Kui ettevõtte alustab või lõpetab elektrienergia müüki ~ müügi, siis .. – kumb sihitis on õige?*
Mõeldakse tulemuslikku tegevust, ent *alustama* nõuab osasihitist, niisiis ei piisa selles lauses ühest sihitisest. Sõnakordust saab vältida asesõnaga: *kui ettevõtte alustab elektrienergia müüki või lõpetab selle, siis ..*
- *Lepingu punkti 2.1 muudetakse ja see sõnastatakse ümber järgmiselt .. Kas asesõna see ei ole lauses liigne?*
Verb *muutama* esineb enamasti ka tulemusliku tegevuse korral koos osasihitisega, kui lauses ei ole lõpetatust näitavat määrust: *laev muudab kurssi, juhataja muutis oma arvamust, ka üks hääl võib tulemust muuta* (vrd *ka üks hääl võib tulemuse teistsuguseks muuta*), *muudame lauset* (vrd *muudame lause selgemaks*). Seevastu *ümber sõnastama* puhul on loomulik täissihitis ning sõnakorduse vältimiseks (*punkti muudetakse ja punkt sõnastatakse ümber*) ongi kasutatud asesõna.

Märkus. Normitehnika käsiraamatus ei ole keelelisi põhjendusi arvestatud, selles õpetatakse teksti jaotusüksuse sõnastuse muutmise korral kasutama saatelauses üksnes täis-sihitist: *paragrahvi 12 punktid 21 ja 22 muudetakse ning sõnastatakse järgmiselt* ..⁴

- Kas õige on ainult *kõik, mida te ütlete* või ka *kõik, mis te ütlete*?

Asesõna *mis* puhul võib nimetatavat käänet kasutada nii täissihitise omastava kui ka osasihitise osastava käände asemel (*maja, mis ~ mille ta ehitas; ükskõik, mis ~ mida sellest arvata; mis nüüd teha ~ mida nüüd teha?*). Mõlemad võimalused sobivad.

- Kas sõnaga *säilitama* peaks kasutama täis- või osasihitist?

Verb *säilitama* tähendab 'alal hoidma, alles hoidma, alles jätma'. Kestva tegevuse ja määramata hulga puhul on loomulik osasihitis, nt *maasikaid saab säilitada külmutatult, terviku ja tulemusliku tegevuse puhul täissihitis, nt säilitab ka rasketes olukordades enesevalitsuse; libises, ent säilitas tasakaalu (mille)*. Arvatavasti mõjutab siin sihitise valikut mõnikord partitiivverb *hoidma*, aga see ei ole päris *säilitama* sünonüüm. Tähenduses 'hoidma' mõjub *säilitama* sageli bürokraatlikult, seetõttu soovitaks asendada *kartuleid säilitame* → *hoiame keldris; väärtpabereid säilitatakse* → *väärtpaberid on hoiul seifis; võimleja säilitab* → *hoiab tasakaalu (mida); säilitage vaikust* → *olge vaikselt* jne.

⁴ http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/normitehnika_kasiraamat_09_02_2015.pdf.

Kas omastav või nimetav?

Kui lause nõuab täissihitist, siis selle põhikääne on omastav. Nimetavas käändes täissihitise kasutamiseks peab olema täidetud üks järgmistest tingimustest:

- 1) sihitis on vormilt või sisult mitmuslik;
 - 2) öeldis väljendab käsku;
 - 3) öeldis on umbisikulises tegumoes;
 - 4) sihitis laiendab *da*-tegevusnime (v.a siis, kui *da*-tegevusnimi on lauses ise sihitis).
- Kas *peab ära sööma pott putru* või *poti putru*?

Lauses ei ole ühtki tingimust, mis nõuaks nimetavat käänet. Reegel ütleb siiski, et kui täissihitis on hulga- või mõõdunimisõna (*rühm, hulk, meeter, tükk, osa, klaas ~ klaasitais* jms), ei ole lausa võimatu ka nimetav, kuid seda võib möönda vaid juhul, kui hulganimisõnal ei ole täiendit. Niisiis on eelistatav *peab ära sööma poti putru*. Võimalik, kuigi kehvem oleks *peab ära sööma pott putru* ja päris vale **peab ära sööma suur pott putru*.

Võib-olla on küsijal meeles mõlkunud teine võimalus väljendada sama mõtet: *tuleb ära süüa pott putru*, kus sihitis laiendab *da*-tegevusnime.
 - Kas *oleme otsustanud tallu hobune* või *hobuse osta*?

Täissihitis laiendab küll *da*-tegevusnime, ent *osta* on selles lauses ise sihitis. Seega jääb käändsõnaline sihitis erandlikult omastavasse: *oleme otsustanud tallu hobuse osta*, samamoodi *tahan rääkida oma loo, ema suutis Kaspari ja Martini ära lepitada* jne.
 - Kas *palume kaasa võtta isikut tõendav dokument* või *isikut tõendava dokumendi*?

Verbid *käskima* ja *paluma* 1. pöördes väljendavad vahetut käsku ja sel juhul on täissihitis nimetavas käändes: *palume kaasa võtta isikut tõendav dokument* (samamoodi ka *käsin*

registreerida avaldus, palun avaldada kuulutus, vastus palume saata homseks jne). Käsu refereerimise puhul võib kasutada nii nimetavat kui ka omastavat (kutse saatja palub kaasa võtta isikut tõendava dokumendi ~ isikut tõendav dokument, direktor käsib registreerida avalduse ~ avaldus). Lauses palutakse kaasa võtta isikut tõendav dokument on öeldis umbisikulises tegumoes ja sihitis seetõttu nimetavas.

Sihitise käände valikul saab pidada käsku väljendavaks ka sõna soovitama: soovitan lülitada telefon toonvalimise režiimile (sama mõtet annab edasi käskivas kõneviisis soovitus lülita(ge) telefon toonvalimise režiimile), soovitame lükata iste eemale ja jätta see tühjaks.

- *Kas palume teostada liikmete ümberatseerimise või ümberatseerimine?*

Siin oleks hea vabaneda kantseliitlikust nominaalstiilist, st loobuda umbmäärasest teostama-verbist ning teha teonimest konkreetse tähendusega tegusõna: palume liikmed ümberatseerida.

- *Kas viin sind linna vaatama on vale? Õige on ju viin külalise linna vaatama.*

Isikuliste asesõnade m(in)a, s(in)a, me(ie), te(ie) puhul võib erinevalt nimisõnadest omastava käände asemel kasutada ka osastavat: viin sinu ~ su ~ sind linna vaatama. 3. isiku asesõna käitub aga nagu nimisõna: viin tema ~ ta linna vaatama. Seal, kus nimisõnaline täissihitis oleks nimetavas, saavad 1. ja 2. isiku asesõnad olla ainult osastavas: mind viidi linna vaatama (vrd külaline viidi linna vaatama). Kui sellises lauses on asesõna kõrval nimisõna või nimi, läheb erandlikult osastavasse ka viimane: mind ja külalist, mind ja Annet viidi linna vaatama.

- *Kas lauses komisjon kinnitas kandidaatideks Jüri Kase ja varasemad esimehed tohivad koos olla erinevad käanded?*

Jah. Kui üks sihitis on ainsuses ja teine mitmuses, kehtib kummagi puhul oma reegel.

Sihitis ja järellisandi koma

- *Ta viis Indreku, oma pinginaabri, uut sauna vaatama.* Kas teine koma on viga, sest omastavas käändes järellisandil käib koma ainult ees?

Ainult eest komastatakse omastavas käändes täiendi järellisand, nt *ta läks Indreku, oma pinginaabri uut sauna vaatama* (Indreku uut sauna = oma pinginaabri uut sauna, Indreku on täiend). Küsitud lauses aga on *Indreku* täissihitis ning seda laiendav järellisand eraldatakse komaga mõlemalt poolt. Kel on raske vahet teha, võib enesekontrolliks muuta lause sõnajärge, nii et mõte jääks samaks: *ta läks vaatama oma pinginaabri Indreku uut sauna* (täiend), *ta viis uut sauna vaatama oma pinginaabri Indreku* (sihitis).

Oma Keel 2011, nr 1